

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “ประสิทธิผลการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี” มีวัตถุประสงค์เพื่อ (๑) ศึกษาประสิทธิผลการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี (๒) เปรียบเทียบระดับประสิทธิผลการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล และ (๓) ศึกษาปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาประสิทธิผลการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Method Research) ในส่วนของกรวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) เก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Study) จากพระสงฆ์มหานิกายที่สังกัดวัดในอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี จำนวน ๒๐๒ รูป โดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ลักษณะของแบบสอบถามเป็นทั้งปลายปิดและปลายเปิด ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลโดยหาค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation : S.D.) ทดสอบสมมติฐานโดยการทดสอบค่าที (t-test) และค่าเอฟ (F-test) วิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One-Way Analysis of Variance) เมื่อพบความแตกต่างจึงทำการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยเป็นคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (Least Significant Difference: LSD) และในส่วนของการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยใช้แบบสัมภาษณ์ (Interview) เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท (Content Analysis Technique) มีรายละเอียด ดังนี้

๕.๑ สรุป

๕.๒ อภิปรายผล

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

๕.๑ สรุป

การวิจัยเรื่อง “ประสิทธิผลการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี” สามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

๕.๑.๑ ปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม

พบว่า พระสงฆ์ที่แบบสอบถามส่วนใหญ่ มีสถานภาพเป็นพระลูกวัด จำนวน ๑๗๔ รูป คิดเป็นร้อยละ ๘๖.๑๔ มีอายุ ๒๐-๓๐ ปี จำนวน ๘๔ รูป คิดเป็นร้อยละ ๔๑.๕๘ มีพรรษาน้อยกว่า ๕ พรรษา จำนวน ๙๐ รูป คิดเป็นร้อยละ ๔๔.๕๕ ไม่มีวุฒินักธรรมและมีวุฒินักธรรมชั้นโท จำนวน ๕๖ รูป คิดเป็นร้อยละ ๒๗.๗๒ และไม่มีวุฒิปริญญาธรรม จำนวน ๑๘๔ รูป คิดเป็นร้อยละ ๙๑.๐๙

๕.๑.๒ ประสิทธิภาพการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม มีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๔ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า มีค่าแปลผลอยู่ในระดับมากทุกด้าน และเมื่อเรียงลำดับจากค่าเฉลี่ยมากไปหาน้อย พบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ด้านครูสอนพระปริยัติธรรม มีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๓ รองลงมา ได้แก่ ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน และด้านอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๔ ส่วนด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด ได้แก่ ด้านสื่อการเรียนการสอน มีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๐๗ มีรายละเอียด ดังนี้

(๑) ด้านครูสอนพระปริยัติธรรม

ประสิทธิภาพการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี ในด้านครูสอนพระปริยัติธรรม มีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๓ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า มีค่าแปลผลอยู่ในระดับมากทุกข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด มี ๒ ข้อ ได้แก่ (๑) ครูสอนพระปริยัติธรรมเป็นผู้ที่เคร่งครัดในพระธรรมวินัย และ (๒) ครูสอนพระปริยัติธรรมไม่พูดหรือแสดงอาการลบหลู่ดูหมิ่น บุคคล หรือศาสนาอื่น ซึ่งมีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๗ ส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด ได้แก่ ครูสอนพระปริยัติธรรมสามารถควบคุมอารมณ์ให้มั่นคงอยู่เสมอ มีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๓

(๒) ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน

ประสิทธิภาพการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี ในด้านกิจกรรมการเรียนการสอน มีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๔ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า มีค่าแปลผลอยู่ในระดับมากทุกข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ จัดให้มีการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมตรงตามหลักสูตรนักธรรม ตามคำสั่งมหาเถรสมาคม พ.ศ.๒๕๒๘ มีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๘ ส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด ได้แก่ มีการวัดผลก่อนและหลังเรียน โดยยึดจุดประสงค์ของหลักสูตร มีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๐๔

(๓) ด้านสื่อการเรียนการสอน

ประสิทธิภาพการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี ในด้านสื่อการเรียนการสอน มีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๐๗ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า มีค่าแปลผลอยู่ในระดับมากทุกข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ มีการใช้แบบเรียนประกอบการสอนตรงตามหลักสูตรนักธรรม ตามคำสั่งมหาเถรสมาคม พ.ศ.๒๕๒๘ มีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๘ ส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด ได้แก่ จัดทำเอกสาร ซีดี หรือ ดีวีดีสรุปสาระการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียน มีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๙๔

(๔) ด้านอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม

ประสิทธิผลการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี ในด้านอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม มีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๔ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า มีค่าแปลผลอยู่ในระดับมากทุกข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ การจัดสถานที่เรียนให้มีสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ มีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๘ ส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด ได้แก่ การจัดสถานที่เรียนให้มีอุปกรณ์เพียงพอกับจำนวนผู้เรียน อาทิ โต๊ะเรียน เก้าอี้ มีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๐๘

๕.๑.๓ ผลการเปรียบเทียบระดับประสิทธิผลการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ทดสอบสมมติฐานโดยวิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างตัวแปร ได้แก่ สถานภาพ อายุ พรรษา วุฒิการศึกษาสามัญ วุฒิการศึกษานักธรรม และวุฒิการศึกษาเปรียญธรรม ของพระสงฆ์มหานิกายที่สังกัดวัดในอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรีที่ตอบแบบสอบถาม ตามสมมติฐานการวิจัย สรุปได้ดังนี้

สมมติฐานที่ ๑ พระสงฆ์ที่มีสถานภาพต่างกัน มีความคิดเห็นต่อประสิทธิผลการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี แตกต่างกัน

พระสงฆ์ที่มีสถานภาพต่างกัน มีความคิดเห็นต่อประสิทธิผลการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม ไม่แตกต่างกัน ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า พระสงฆ์ที่มีสถานภาพต่างกัน มีความคิดเห็นต่อประสิทธิผลการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี ในด้านครูสอนพระปริยัติธรรม ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ด้านสื่อการเรียนการสอน และด้านอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม ไม่แตกต่างกัน

สมมติฐานที่ ๒ พระสงฆ์ที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อประสิทธิผลการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี แตกต่างกัน

พระสงฆ์ที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อประสิทธิผลการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า พระสงฆ์ที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อประสิทธิผลการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี ในด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ด้านสื่อการเรียนการสอน และด้านอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

สมมติฐานที่ ๓ พระสงฆ์ที่มีพรรษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อประสิทธิผลการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี แตกต่างกัน

พระสงฆ์ที่มีพรรษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อประสิทธิผลการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม ไม่แตกต่างกัน ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า พระสงฆ์ที่มีพรรษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อประสิทธิผลการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี ด้านครูสอนพระปริยัติธรรม ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ด้านสื่อการเรียนการสอน และด้านอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม ไม่แตกต่างกัน

ตารางที่ ๕.๑ (ต่อ)

สมมติฐาน	ผลการทดสอบ	
	ยอมรับ	ปฏิเสธ
สมมติฐานที่ ๓ พระสงฆ์ที่มีพรรษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อประสิทธิผลการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี แตกต่างกัน	-	✓
สมมติฐานที่ ๔ พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาสามัญต่างกัน มีความคิดเห็นต่อประสิทธิผลการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี แตกต่างกัน	✓	-
สมมติฐานที่ ๔ พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษานักธรรมต่างกัน มีความคิดเห็นต่อประสิทธิผลการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี แตกต่างกัน	✓	-
สมมติฐานที่ ๕ พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาเปรียญธรรมต่างกัน มีความคิดเห็นต่อประสิทธิผลการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี แตกต่างกัน	✓	-

จากตารางที่ ๕.๑ แสดงให้เห็นว่า ปัจจัยส่วนบุคคลของพระสงฆ์ ได้แก่ อายุ วุฒิการศึกษาสามัญ วุฒิการศึกษานักธรรม และวุฒิการศึกษาเปรียญธรรม และมีผลทำให้ความคิดเห็นที่มีต่อประสิทธิผลการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ส่วนปัจจัยของพระสงฆ์ ได้แก่ สถานภาพ และพรรษา ไม่พบความแตกต่าง

๕.๑.๔ ปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาประสิทธิผลการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี

ปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาประสิทธิผลการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี จำแนกตามรายด้านของการวิจัย สรุปได้ดังนี้

(๑) ด้านครูสอนพระปริยัติธรรม

ปัญหา อุปสรรค

๑) ครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมบางรูป ขาดเทคนิคและวิธีการสอนที่กระตุ้นและสร้างความสนใจของผู้เรียน

๒) ครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมบางรูปมีภารกิจมาก เนื่องด้วยรับผิดชอบภาระหน้าที่ภายในวัดหลากหลายหน้าที่ จึงทำให้เกิดปัญหาในการทำหน้าที่สอนได้ไม่เต็มเวลา

๓) ครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมบางรูปสูบบุหรี่ในห้องเรียน ซึ่งเป็นการรบกวนผู้เรียนบางรูปและก่อให้เกิดภาพลักษณ์ที่ไม่งดงาม

ข้อเสนอแนะ

๑) คณะสงฆ์ควรอบรมทักษะด้านเทคนิคการสอนที่ให้แก่ครูสอน เพื่อนำมาใช้ในการเรียนการสอนให้สามารถกระตุ้นและสร้างความสนใจแก่ผู้เรียน

๒) ควรจัดให้ครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมทำหน้าที่สอนเต็มตามตารางเวลา

๓) ควรรณรงค์ให้ครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมงดเว้นหรือเลิกสูบบุหรี่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสถานที่ที่ทำการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม ทั้งในและนอกห้องเรียน

(๒) ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน

ปัญหา อุปสรรค

๑) ผู้สอนบางรูปจัดการเรียนการสอนโดยเน้นรูปแบบการท่องจำ ไม่มีการวิเคราะห์ ขยายความ ส่งผลให้ผู้เรียนไม่สามารถเกิดความเข้าใจและนำไปประยุกต์ใช้จริงได้

๒) ระยะเวลาในการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม มีจำกัดเพียง ๓ เดือนในระหว่างเข้าพรรษา ซึ่งไม่เพียงพอสำหรับการเรียนการสอนในแผนกธรรมซึ่งมีเนื้อหาสาระมาก

๓) พระภิกษุบางรูปไม่ให้ความสำคัญต่อการเรียนพระปริยัติธรรม อาจเป็นเพราะอุปสมบทเข้ามาด้วยกระทำได้ตามพระเพณีนิยม หรือบิดา มารดาบังคับ มิได้อุปสมบทเข้ามาด้วยความศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้าและจริงจัง

๔) พระภิกษุบางรูปไม่ให้ความสำคัญในการสอบธรรมสนามหลวง เมื่อลงข้อสอบไว้ ก็มิได้เข้าสอบโดยไม่มีเหตุจำเป็น

ข้อเสนอแนะ

๑) ควรจัดการเรียนการสอนโดยเน้นวิเคราะห์ เพื่อประโยชน์ในการนำไปประยุกต์ใช้จริง

๒) ควรจัดเวลาที่ใช้ในการเรียนการสอนเพิ่มขึ้น โดยอาจจัดสอนแก่ภิกษุผู้อุปสมบทเข้ามาแล้วในทันที โดยไม่ต้องรอให้ถึงช่วงเข้าพรรษา

๓) สร้างแรงจูงใจในการเรียนพระปริยัติธรรม หรือออกเป็นกฎ ระเบียบ ข้อบังคับ เพื่อบังคับให้ผู้อุปสมบทต้องเรียน-สอบพระปริยัติธรรมอย่างน้อยในระดับนักธรรมชั้นตรี รวมถึงมีมาตรการลงโทษแก่ผู้ที่ประพฤติดาเนินอย่างจริงจัง

๔) เจ้าอาวาสในแต่ละสำนักเรียนควรจัดรางวัลเพื่อเป็นกำลังใจแก่ผู้สอบธรรมสนามหลวงได้ และจัดได้เป็นการกระตุ้นความสนใจแก่ผู้เรียนด้วย

(๓) ด้านสื่อการเรียนการสอน

ปัญหา อุปสรรค

๑) สำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมบางแห่งขาดงบประมาณสนับสนุน จัดซื้อ จัดหา จัดสร้าง อุปกรณ์ และสื่อการเรียนการสอน

๒) สำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมบางแห่งใช้หนังสือ ตำราเรียน ที่ไม่มีแบบแผนที่แน่นอน ผู้สอนใช้คู่มือการสอนจากสำนักพิมพ์หนึ่ง แต่ผู้เรียนใช้หนังสือเรียนของอีกสำนักพิมพ์หนึ่ง

๓) สื่อที่ใช้ในการสอนบางประเภทไม่เหมาะสมกับสภาพของห้องเรียน อาทิ โปรเจคเตอร์ซึ่งไม่เหมาะกับห้องที่มีแสงมาก เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

๑) ควรจัดสรรงบประมาณสำหรับจัดซื้อ จัดหา จัดสร้าง อุปกรณ์ และสื่อการเรียนการสอน โดยเปิดโอกาสให้พุทธศาสนิกชนมีส่วนร่วมในการบริจาคทรัพย์ เพื่อนำมาตั้งเป็นกองทุนเพื่อการศึกษาของพระภิกษุสามเณรประจำสำนักศาสนศึกษา

๒) ควรกำหนดคู่มือการสอนของครูผู้สอนและแบบเรียนของผู้เรียนให้เป็นมาตรฐานเดียวกันจากสำนักพิมพ์เดียวกัน

๓) ควรเลือกใช้สื่อการสอนให้เหมาะสมกับสภาพของห้องเรียน

(๔) ด้านอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม

ปัญหา อุปสรรค

๑) สถานที่ที่ใช้จัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของบางสำนักเรียน ไม่แยกเป็นเอกเทศจากเสนาสนะอื่น ขาดความสงบ สบาย และมีความเสี่ยงดังรบกวนในบางโอกาส บรรยากาศในการเรียนการสอนจึงไม่เอื้อต่อการเรียนรู้เท่าที่ควร

๒) ห้องเรียนของสำนักเรียนพระปริยัติธรรมบางแห่ง มีอากาศร้อนในเวลาช่วงบ่าย ทำให้บรรยากาศไม่เอื้ออำนวยต่อการเรียนการสอน

๓) กิจกรรมการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมส่วนใหญ่อยู่แต่ภายในห้องเรียน เมื่อจัดการเรียนการสอนเป็นระยะเวลานาน อาจทำให้เกิดความเครียดแก่ผู้เรียน

ข้อเสนอแนะ

๑) ควรจัดสถานที่ที่ใช้จัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมเป็นเอกเทศจากเสนาสนะอื่น

๒) ควรจัดเครื่องปรับอากาศหรือเครื่องระบายความร้อนในห้องเรียน หรืออาจปลูกต้นไม้เพื่อบังแสงแดดที่ส่องมายังห้องเรียนในช่วงเวลาบ่าย

๓) ควรเปลี่ยนสถานที่เรียนบ้าง ในโอกาสที่สมควร เพื่อผ่อนคลายความตึงเครียดแก่ผู้เรียน

๕.๒ อภิปรายผล

จากการศึกษาเกี่ยวกับประสิทธิผลการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี ผู้วิจัยพบประเด็นที่น่าสนใจจึงนำมาอภิปรายผลไว้ ดังต่อไปนี้

๕.๒.๑ ประสิทธิผลการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี พบว่า โดยภาพรวม มีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๔ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า มีค่าแปลผลอยู่ในระดับมากทุกด้าน แสดงให้เห็นว่า สำนักเรียนพระปริยัติธรรมในอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี ได้ร่วมมือกันอย่างแข็งขันในการจัดการเรียนการสอน ตามหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ซึ่งเป็น ๑ ใน ๓ ของวิชาการพระพุทธศาสนา ที่ประกอบด้วย ๑) หลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลีสนามหลวง ๒) หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และ ๓) หลักสูตรปริญญาศาสนบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ และเมื่อพิจารณาในรายด้านของการวิจัย พบประเด็นที่น่าสนใจจึงได้นำมาอภิปรายผลไว้ ดังนี้

(๑) ด้านครูสอนพระปริยัติธรรม

จากผลการวิจัย พบว่า ประสิทธิภาพการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี ในด้านครูสอนพระปริยัติธรรม มีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๓ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า มีค่าแปลผลอยู่ในระดับมากทุกข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ครูสอนพระปริยัติธรรมเป็นผู้ที่เคร่งครัดในพระธรรมวินัย ไม่พูดหรือแสดงอาการลบหลู่ดูหมิ่น บุคคล หรือศาสนาอื่น ซึ่งมีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๗ แสดงให้เห็นว่า คณะสงฆ์ให้ความสำคัญในการคัดเลือกบุคลากรผู้เข้ามาดำรงตำแหน่งเป็นครูสอนพระปริยัติธรรม มีหน้าที่จัดการเรียนการสอนในหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรม โดยพิจารณาจากคุณสมบัติเบื้องต้นจบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาชั้นเอก นอกจากนี้ยังมีคุณสมบัติที่สำคัญประกอบการพิจารณาด้วย ได้แก่ มีความประพฤติดี บุคลิกภาพดี และมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ซึ่งดังกล่าวนี้สอดคล้องกับที่ พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตโต)^๑ ได้กล่าวถึง ความสำคัญของครู ความว่า บทบาทของครูมีความสำคัญมาก บทบาทของครูอยู่ที่การแนะนำวิธีการ ถ้าผู้เรียนสามารถทำเองได้ก็ให้ทำเอง บทบาทของครูอยู่ที่การแนะนำ ครูที่ดีต้องมีทั้ง วิชาและจรณะ วิชา คือ ความรู้ดี จรณะ คือ ความประพฤติดี บทบาทของครูมีสามคำ คือ แนะนำให้ทำ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ตุมเหติ กิจจํ อาตปปีตถาคตา” การลงมือปฏิบัติเป็นหน้าที่ของท่านทั้งหลาย พระตถาคตเป็นผู้บอกวิธีการ และสอดคล้องกับที่ เสนีย์ มีทรัพย์^๒ ได้กล่าวถึง ลักษณะทั่วไปของครูผู้นำทางจิตใจและวิญญาณ ความว่า ครูผู้นำทางจิตใจและวิญญาณเป็นครูที่สอนให้คนมีความถูกต้องทางจิตใจ กล่าวคือ สอนให้มีความสามารถเอาชนะกิเลสหรือความทุกข์ได้ การสอนของครูประเภทนี้เป็นไปตามความประสงค์ของพระพุทธเจ้า คือ สอนตามความเป็นจริง สอนในสิ่งที่จริงที่เกิดขึ้นในชีวิต สอนเพื่อให้มนุษย์ไปสู่จุดหมายทางเดียวกันคือความรอดพ้นจากความเป็นทุกข์ คุณลักษณะเช่นนี้ คือ พระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นบรมครูของเรา พระองค์มีคุณธรรม ๔ ประการ คือ พระวิสุทธิคุณ พระปัญญาธิคุณ พระกรุณาคุณ และขันติ ซึ่งคุณลักษณะของครูเช่นนี้อาจเรียกว่าคุรุมารดา และสอดคล้องกับที่ ชูศักดิ์ เทียงตรง^๓ ได้กล่าวถึงความสำคัญของบุคลากร ความว่า มนุษย์เป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการบริหาร ถึงแม้คุณค่าของมนุษย์เป็นสิ่งที่จับต้องไม่ได้ ไม่สามารถใช้หลักเกณฑ์กำหนดคุณค่าเช่นเดียวกับวัตถุหรือสินค้าทางเศรษฐกิจอื่นได้ แต่มนุษย์ถือว่าเป็นทรัพยากรทางเศรษฐกิจ และขณะเดียวกันก็มีทั้งคุณค่าและเกียรติภูมิ

^๑พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตโต), *ทิศทางการศึกษาไทย*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๘๙.

^๒เสนีย์ มีทรัพย์, “คุรุธรรมนิยมในทรรศนะของท่านพุทธทาสภิกขุ”, ใน *ความรู้คู่คุณธรรม*, รวบรวมโดย ไพฑูรย์ สินลารัตน์ และประนอม รอดคำดี, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔) : ๒๒๘-๒๒๙.

^๓ชูศักดิ์ เทียงตรง, *การบริหารงานบุคคลในภาครัฐกิจ*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒), หน้า ๕.

(๒) ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน

จากผลการวิจัย พบว่า ประสิทธิภาพการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี ในด้านกิจกรรมการเรียนการสอน มีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๔ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า มีค่าแปลผลอยู่ในระดับมากทุกข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ จัดให้มีการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมตรงตามหลักสูตรนักเรียนตามคำสั่งมหาเถรสมาคม พ.ศ.๒๕๒๘ มีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๘ แสดงให้เห็นว่า เจ้าสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมบริหารจัดการศึกษาโดยชอบตามหลักพระธรรมวินัย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎ ระเบียบ และข้อบังคับของมหาเถรสมาคมอย่างเคร่งครัด โดยมุ่งสร้างทักษะความรู้ และปลูกฝังเจตคติที่ดี ให้เกิดความซาบซึ้งแก่ผู้เรียนเป็นสำคัญ ซึ่งดังกล่าวนี้สอดคล้องกับที่ **กรมการศาสนา**^๕ ได้ระบุไว้ว่า การศึกษาพระปริยัติธรรม มีสำนักเรียนวัดและคณะจังหวัดเป็นผู้จัดสอนในความรับผิดชอบของคณะกรรมการการศึกษาสงฆ์ มีแม่กองธรรมสนามหลวงรับผิดชอบกำหนดหลักสูตรและจัดการสอบโดยใช้ข้อสอบกลางเรียกว่าการสอบสนามหลวงในทุกระดับ ส่วนการจัดการเรียนการสอนและการบริหารสำนักเรียน วัดและท้องถิ่นดำเนินการเอง โดยคณะกรรมการการศึกษาสงฆ์ได้เข้าไปควบคุมดูแล การจัดการศึกษาขึ้นอยู่กับความพร้อมของสำนักเรียนด้านบุคลากรทุนทรัพย์และผู้เรียนเป็นสำคัญ และสอดคล้องกับที่ **เพราะพรรณ โกลมมาลย์**^๖ ได้กล่าวถึง การจัดการเรียนการสอนทางพระพุทธศาสนา ความว่า แนวทางในการจัดการเรียนการสอนพระพุทธศาสนา มี ๕ ประการ คือ ๑) ต้องสอนให้เกิดความสนใจ ไม่ใช่สอนให้จำเพียงอย่างเดียว หลักสูตรไม่ว่าจะเป็นเรื่องใดจะต้องนำมาสนทนา อภิปรายให้เข้าใจ เพื่อให้ นักเรียนเกิดความนึกคิด หรือสติปัญญา ในทางจริยธรรมให้กว้างขวางมีเหตุผล ๒) การสอนศาสนาต้องฝึกให้เป็นคนใจกว้าง รู้จักนับถือและให้เกียรติผู้ที่ไม่ใช่ศาสนาเดียวกับตน ไม่ดูถูกล้อเรียนผู้อื่น อันเป็นความแตกแยกบาดหมางในสังคม ๓) การสอนศาสนาเรื่องหลักสูตร จะต้องสอดคล้องสัมพันธ์กับเรื่องในชีวิตประจำวันมุ่งให้ผู้เรียนสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ๔) การสอนทฤษฎี จะต้องให้ผู้เรียนเข้าใจทฤษฎีและหลักการจะต้องสอดคล้อง สัมพันธ์กับเรื่องในชีวิตประจำวัน ไม่ได้สอนให้ผู้เรียนจำแต่ทฤษฎีอย่างเดียว และ ๕) การสอนศาสนาต้องให้สมดุลกับการสอนเรื่องอื่นๆ เพราะผู้เรียนสามารถนำไปบูรณาการ ใช้ในชีวิตประจำวันได้ และสอดคล้องกับที่ **คณาจารย์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช** ได้ระบุว่า การจัดการเรียนการสอนเป็นกระบวนการจัดกิจกรรมประสบการณ์การเรียนรู้ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามจุดหมายของหลักสูตร จำต้องเป็นกิจกรรมและประสบการณ์ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในการเรียนรู้

^๕ กรมการศาสนา, การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๑), หน้า ๑๕.

^๖ เพราะพรรณ โกลมมาลย์, “การสอนศาสนาและหลักสูตรในประณศึกษา”, สารพัฒนาหลักสูตร, ปีที่ ๗ (พฤษภาคม ๒๕๓๐) : ๔๐-๔๑.

^๗ คณาจารย์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, เอกสารการสอนชุดวิชาวิทยาการการสอน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๒๐๗.

(๓) ด้านสื่อการเรียนการสอน

จากผลการวิจัย พบว่า ประสิทธิภาพการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี ในด้านสื่อการเรียนการสอน มีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๐๗ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า มีค่าแปลผลอยู่ในระดับมากทุกข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ มีการใช้แบบเรียนประกอบการสอนตรงตามหลักสูตรหนักธรรม ตามคำสั่งมหาเถรสมาคม พ.ศ.๒๕๒๘ มีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๘ แสดงให้เห็นว่า ครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมมีความเข้าใจสาระสำคัญของการใช้สื่อการเรียนการสอนเป็นอย่างดี โดยมุ่งให้การเรียนการสอนจะบรรลุเป้าหมายตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตรเป็นสำคัญ จึงได้อาศัยสื่อการเรียนการสอนและอุปกรณ์การสอนหลายๆ ประกอบการเรียนการสอน เพื่อช่วยให้การเรียนการสอนนั้นดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพตามจุดมุ่งหมาย ซึ่งดังกล่าวนี้สอดคล้องกับที่ **ชลียา ลิ้มปิยากร**^๗ ได้กล่าวถึงสาระสำคัญของสื่อการเรียนการสอน ความว่า สื่อการเรียนการสอนเป็นตัวกลางที่ใช้เพื่อถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ อาจจะมาจากผู้สอนหรือแหล่งความรู้อื่นๆ ไปยังผู้เรียนนั่นเอง ซึ่งแหล่งความรู้อื่นๆ ก็อาจจะหมายถึงวิทยากร หรือบุคลากรในชุมชนผู้ทรงคุณวุฒิในด้านนั้นๆ ดังนั้น สื่อการเรียนการสอนจึงหมายถึงสิ่งต่างๆ ที่ใช้เป็นตัวกลางในกระบวนการเรียนการสอน ช่วยให้การเรียนการสอนนั้นดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพตามจุดมุ่งหมายได้ และสอดคล้องกับที่ **กฤษมันต์ วัฒนานรงค์**^๘ ได้กล่าวถึง คุณค่าของสื่อการเรียนการสอน ความว่า คุณค่าของสื่อการเรียนการสอนที่นำมาใช้ในวงการของการศึกษาไว้หลายประการ คือ ๑) สื่อช่วยให้ผู้เรียนเรียนรู้ได้อย่างถูกต้องและรวดเร็ว แม้จะเป็นเนื้อหาที่ซับซ้อน ๒) สื่อช่วยสร้างความสนใจไม่เฉพาะชั้นเด็กเล็ก แต่สามารถใช้เป็นเครื่องกระตุ้นความสนใจได้ดีในผู้ใหญ่อีกด้วย ๓) สื่อช่วยสร้างความสนใจตรงกันขจัดความสับสนในผู้เรียนที่มีภูมิหลังต่างกัน ๔) สื่อประเภทกิจกรรมจะส่งเสริมมนุษยสัมพันธ์ระหว่างครูกับผู้เรียน ๕) สื่อสามารถส่งเสริมให้แต่ละบุคคลสามารถเรียนรู้ตามความสนใจ ความสามารถและความสนใจของตนเอง ๖) เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนสามารถค้นคว้าหรือศึกษาในสิ่งที่ต้องการ ทำให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ ๗) สื่อที่ได้มีการทดสอบแล้ว สามารถใช้แทนการสอนของครูอย่างมีประสิทธิภาพซึ่งเป็นการลดกิจกรรมด้านการสอนของครูลง ทำให้ครูมีเวลาจัดประสบการณ์ด้านอื่นๆ ๘) สื่อช่วยสร้างความมั่นใจให้ผู้สอน ทำให้บรรยากาศในการเรียนน่าสนใจ และ ๙) สื่อทำให้การสอนทันสมัยอยู่เสมอ การใช้เทคโนโลยีตลอดจนการผลิตสื่อใหม่ๆ ทำให้การเรียนการสอนน่าสนใจยิ่งขึ้น และสอดคล้องกับที่ **วัฒนาวพร ระจับทุกซ์**^๙ ได้กล่าวโดยสรุปว่า สื่อการเรียนการสอนเป็นสิ่งที่เป้นพาหนะหรือสื่อที่ช่วยให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาความรู้ ทักษะ และเจตคติให้บรรลุผลตามจุดประสงค์การเรียนการสอนและตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตรได้ดียิ่งขึ้นหรือเร็วยิ่งขึ้น

^๗ชลียา ลิ้มปิยากร, **เทคโนโลยีการศึกษา**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ฝ่ายเอกสารตำรา สำนักส่งเสริมวิชาการ สถาบันราชภัฏธนบุรี, ๒๕๔๐), หน้า ๓๓.

^๘กฤษมันต์ วัฒนานรงค์, **เทคโนโลยีเทคนิคศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาครุศาสตร์เทคโนโลยี คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ, ๒๕๓๖), หน้า ๖๑.

^๙วัฒนาวพร ระจับทุกซ์, **แผนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท แอล. ที. เพรส จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑๗.

(๔) ด้านอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม

จากผลการวิจัย พบว่า ประสิทธิภาพการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี ในด้านอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม มีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๔ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า มีค่าแปลผลอยู่ในระดับมากทุกข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ การจัดสถานที่เรียนให้มีสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ มีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๘ แสดงให้เห็นว่า สำนักเรียนส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับการจัดการอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นงานสำคัญส่วนหนึ่งของการจัดการศึกษา เป็นงานที่ช่วยให้ได้สถานที่เรียนที่มีประสิทธิภาพ ท้นต่อการเปลี่ยนแปลงของหลักสูตร เทคนิคการสอน รูปแบบการจัดการศึกษา และสิ่งที่สำคัญที่สุดคือ ช่วยให้ผู้เรียนมีสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ซึ่งดังกล่าวนี้สอดคล้องกับที่ รุ่ง พูลสวัสดิ์^{๑๐} ได้กล่าวว่า อาคารสถานที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากในการช่วยเสริมสร้างความเจริญงอกงามทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญาและสังคมของผู้เรียนและบุคลากรอยู่มาก อาคารสถานที่ยังใช้เป็นเวทีพบปะสังสรรค์ระหว่างผู้เรียนต่อผู้เรียน ครูต่อผู้เรียน ครูต่อครู ครูต่อผู้บริหาร ผู้บริหารต่อผู้เรียน และผู้บริหารกับประชาชนทั่วไปอีกทั้งเป็นขวัญและกำลังใจในการทำงานของครูและบุคลากรทุกคนในโรงเรียน ดังนั้น อาคารสถานที่จึงเป็นศูนย์กลางการจัดกิจกรรมการศึกษา แก่บุคคลทั่วไป นอกจากนี้อาคารสถานที่ยังเป็นแหล่งที่ให้การศึกษา เพื่อหล่อหลอมให้เป็นคนดี อยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข ฉะนั้นผู้บริหารการศึกษาจึงต้องรอบคอบเพื่อจะได้เกิดประโยชน์แก่โรงเรียนและทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง และสอดคล้องกับที่ สุปรีชา หิรัญโร^{๑๑} ได้กล่าวว่า อาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อมนอกจากจะเป็นที่พักอาศัยที่มั่นคงแข็งแรง มีความสมบูรณ์เอื้ออำนวยต่อการเรียนแล้ว ยังเป็นเวทีพบปะสังสรรค์ มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันระหว่างครู นักเรียน ผู้บริหารโรงเรียน และประชาชนทั่วไป นอกจากนี้แล้วอาคารสถานที่และสภาพแวดล้อมในโรงเรียนยังมีอิทธิพลต่อการหล่อหลอมพฤติกรรมทัศนคติ ค่านิยม สติปัญญา และสังคมของผู้เรียนและครูอีกด้วย และยังให้ความเห็นเพิ่มเติมว่าอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อมที่ดีมีส่วนช่วยให้ผู้เรียนเกิดความรู้สึที่ดีต่อการเรียนรู้ ก่อให้เกิดความจงรักภักดีและความภาคภูมิใจในสถาบัน ซึ่งจะมีผลไปถึงความพยายามที่จะสร้างความสามัคคีในหมู่คณะ และสร้างชื่อเสียงเกียรติยศให้กับตนเองและสถาบัน และสอดคล้องกับที่ สุชาติ โสมประยูร^{๑๒} ได้กล่าวโดยสรุปว่า การจัดสิ่งแวดล้อมภายในโรงเรียนให้ถูกสุขลักษณะนับว่าเป็นสิ่งสำคัญมากประการหนึ่งในการจัดการศึกษา การจัดสภาพสิ่งแวดล้อมภายในโรงเรียนให้ถูกสุขลักษณะ ได้แก่ การจัดอาคารสถานที่ อาคารเรียน อาคารประกอบและบริเวณโรงเรียนให้ถูกหลักสุขาภิบาล การกำจัดขยะมูลฝอยและเหตุน้ำท่วมต่าง ๆ การจัดน้ำดื่ม น้ำใช้ การรักษาความสะอาดทั่วไป การซ่อมแซมสิ่งชำรุดทรุดโทรม การจัดตกแต่งห้องเรียน

^{๑๐} รุ่ง พูลสวัสดิ์, *หลักการบริหารการศึกษาในโรงเรียน*, (เชียงใหม่ : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๐), หน้า ๑๑๑-๑๑๒.

^{๑๑} สุปรีชา หิรัญโร, *เอกสารประกอบการสอนวิชา ๕๒๑ การวางแผนอาคารสถานที่ของโรงเรียน*, (ชลบุรี : ภาควิชาบริหาร มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน, ๒๕๓๐), หน้า ๑๘๒, (เอกสารอัดสำเนา).

^{๑๒} สุชาติ โสมประยูร, *การบริหารงานสุขศึกษาในโรงเรียน*, (กรุงเทพมหานคร : สายส่งสุขภาพใจ, ๒๕๔๒), หน้า ๓๒.

๕.๒.๒ ผลการเปรียบเทียบระดับประสิทธิผลการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมในอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ของพระสงฆ์มหานิกายที่สังกัดวัดในอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรีที่ตอบแบบสอบถาม รวม ๖ ปัจจัย ได้แก่ สถานภาพ อายุ พรรษา วุฒิการศึกษาสามัญ วุฒิการศึกษานักธรรม และวุฒิการศึกษาเปรียญธรรม มีประเด็นอภิปรายผล ดังนี้

(๑) สถานภาพ

จากผลการวิจัย พบว่า พระสงฆ์ที่มีสถานภาพต่างกัน มีความคิดเห็นต่อประสิทธิผลการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม ไม่แตกต่างกัน ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ เนื่องจาก การจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในปัจจุบันเป็นไปในลักษณะการเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการเรียนการสอน จึงทำให้พระภิกษุสามเณรทุกระดับมีบทบาทร่วมกันในการบริหารจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในสำนักศาสนศึกษาที่ตนสังกัด ดังนั้น ปัจจัยส่วนบุคคลด้านสถานภาพ จึงไม่ทำให้เกิดความเห็นที่แตกต่างได้ สอดคล้องกับผลงานวิจัยของ **ปราณี อินทวงศ์**^{๓๓} ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ประสิทธิผลการให้บริการของเทศบาลตำบลบางกะดี อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี” จากผลการวิจัยพบว่า ผลการศึกษาเปรียบเทียบประสิทธิผล จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า ผู้มาใช้บริการที่มีสถานภาพต่างกัน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับผลการให้บริการของเทศบาลตำบลบางกะดี ในภาพรวมและรายด้าน ไม่แตกต่างกัน

(๒) อายุ

จากผลการวิจัย พบว่า พระสงฆ์ที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อประสิทธิผลการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ เนื่องจาก ผู้มีอายุน้อยอาจมีโอกาสดำเนินการสอบเปรียญธรรม และได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมได้มากกว่าผู้ที่มีอายุน้อยซึ่งด้อยประสบการณ์ ดังคำว่า ผู้ใหญ่ย่อมอาบน้ำร้อนมาก่อน ดังนั้น ปัจจัยส่วนบุคคลด้านอายุ จึงไม่ทำให้เกิดความเห็นที่แตกต่างได้ สอดคล้องกับผลงานวิจัยของ **พระราชวรดิฐ (อดุลย์ อมโร)**^{๓๔} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “กระบวนการบริหารงานบุคคลของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม เขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๔” จากผลการวิจัยพบว่า ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นเกี่ยวกับการปฏิบัติในกระบวนการบริหารงานบุคคลของผู้บริหารและครูสอน จำแนกตามอายุจริง ในภาพรวม พบว่า แตกต่างกัน

^{๓๓} ปราณี อินทวงศ์, “ประสิทธิผลการให้บริการของเทศบาลตำบลบางกะดี อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร, ๒๕๕๐).

^{๓๔} พระราชวรดิฐ (อดุลย์ อมโร), “กระบวนการบริหารงานบุคคลของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม เขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๔”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๕).

(๓) พระราชา

จากผลการวิจัย พบว่า พระสงฆ์ที่มีพระราชาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อประสิทธิภาพการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม ไม่แตกต่างกัน ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ เนื่องจาก พระภิกษุเมื่ออุปสมบทแล้วจักอยู่ภายใต้กฎ ระเบียบ ข้อบังคับเดียวกันที่เรียกว่า พระวินัย แม้จะแตกต่างทางชาติพันธุ์ แต่ก็มีพระวินัยนี้เป็นเครื่องร้อยรัดเข้าไว้ด้วยกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เสมอเหมือนกันทางความประพฤติ พระภิกษุผู้มีพรรษายุกลมาก หรือพระภิกษุที่มีพรรษายุกลน้อย ก็จะมีวัตรปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัยเสมอเหมือนกัน ดังนั้น ปัจจัยส่วนบุคคลด้านพระราชา จึงไม่ทำให้เกิดความเห็นที่แตกต่างได้ สอดคล้องกับผล งานวิจัยของ **พระมหาวิจัก กิตติวณฺโณ**^{๑๕} ที่ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ประสิทธิภาพการบริการจัดการการเรียนการสอนตามหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของเจ้าอาวาสในอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี” จากผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์ที่มีพระราชาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อประสิทธิภาพการบริหารจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของเจ้าอาวาสในอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม ไม่แตกต่างกัน ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

(๔) วุฒิการศึกษาสามัญ

จากผลการวิจัย พบว่า พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาสามัญต่างกัน มีความคิดเห็นต่อประสิทธิภาพการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ เนื่องจาก การจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรม เป็นกระบวนการบริหารที่มีความเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา เพราะฉะนั้น พระสงฆ์ผู้ได้รับการศึกษายสามัญในหลักสูตรการบริหารการศึกษา ก็จะมีทักษะ ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม มากกว่าพระสงฆ์ทั่วไปที่มีได้รับการศึกษายสามัญในหลักสูตรการบริหารการศึกษา ดังนั้น ดังนั้น ปัจจัยส่วนบุคคลด้านวุฒิการศึกษาสามัญ จึงทำให้เกิดความเห็นที่แตกต่างได้ สอดคล้องกับผลงานวิจัยของ **พระธวัช จิรวฑฺฒโน**^{๑๖} ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “สภาพการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของคณะสงฆ์อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี” จากผลการวิจัยพบว่า พระภิกษุและสามเณรที่มีวุฒิการศึกษาสามัญต่างกัน มีความคิดเห็นต่อสภาพการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของคณะสงฆ์อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

^{๑๕}พระมหาวิจัก กิตติวณฺโณ, “ประสิทธิภาพการบริการจัดการการเรียนการสอนตามหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของเจ้าอาวาสในอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๑๖}พระธวัช จิรวฑฺฒโน, “สภาพการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของคณะสงฆ์อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

(๕) วุฒิการศึกษานักธรรม

จากผลการวิจัย พบว่า พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษานักธรรมต่างกัน มีความคิดเห็นต่อประสิทธิผลการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ เนื่องจาก พระสงฆ์ที่จบการศึกษานักธรรมในระดับนักธรรมชั้นตรี นักธรรมชั้นโท และนักธรรมชั้นเอกย่อมจะมีประสบการณ์ ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับเนื้อหาสาระการเรียนรู้และหลักสูตรการเรียนการสอนแผนธรรมของแม่กองธรรมสนามหลวงในระดับที่ตนได้ผ่านการศึกษามาแล้ว โดยกระจำจชัดกว่า พระสงฆ์ที่มีได้จบการศึกษานักธรรมในแต่ละระดับดังกล่าว ดังนั้น ปัจจัยส่วนบุคคลด้านวุฒิการศึกษานักธรรม จึงทำให้เกิดความเห็นที่แตกต่างได้ สอดคล้องกับผลงานวิจัยของ **พระครูปลัดเจริญ สุวีโร**^{๑๓๗} ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ประสิทธิภาพการบริหารจัดการของพระสังฆาธิการด้านการศึกษาสงเคราะห์ในจังหวัดสมุทรสงคราม” จากผลการวิจัยพบว่า สถานภาพส่วนบุคคลวุฒิการศึกษาทางธรรม มีผลทำให้ความเห็นของพระสงฆ์ที่มีต่อประสิทธิภาพการบริหารจัดการของพระสังฆาธิการด้านการศึกษาสงเคราะห์ในจังหวัดสมุทรสงคราม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑

(๖) วุฒิการศึกษาเปรียญธรรม

จากผลการวิจัย พบว่า พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาเปรียญธรรมต่างกัน มีความคิดเห็นต่อประสิทธิผลการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ เนื่องจากการจัดการเรียนการสอนแผนกเปรียญธรรมเป็นการจัดการศึกษาแก่ภิกษุ-สามเณร ให้สามารถอ่านแปล และแต่งภาษาบาลีได้ ซึ่งผู้มีภูมิความรู้เปรียญธรรมจะสามารถศึกษาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาได้โดยแตกฉานทั้งอรรถและพยัญชนะ ประกอบกับในพระพุทธศาสนานี้ พระพุทธเจ้าทรงมอบศาสตร์ความรู้ทางการบริหารจัดการไว้ ให้สาวกรุ่นหลังได้ศึกษาและนำมาใช้ปฏิบัติได้จริง เรียกว่า พุทธวิธีบริหาร ซึ่งมีพุทธพจน์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารกระจายอยู่ ผู้ที่มีภูมิความรู้ สามารถทางภาษาบาลีจึงเข้าใจพุทธพจน์เหล่านั้นได้โดยแตกฉาน ก็จะเข้าใจหลักการ กระบวนการ และเทคนิคในการบริหารได้ดีกว่า นั่นเอง ดังนั้น ปัจจัยส่วนบุคคลด้านวุฒิการศึกษาเปรียญธรรม จึงทำให้เกิดความเห็นที่แตกต่างได้ สอดคล้องกับผลงานวิจัยของ **พระครูวินัยธรสมชาย สุวิชาโน** ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในอำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี” จากผลการวิจัยพบว่า สถานภาพส่วนบุคคลด้านวุฒิการศึกษาเปรียญธรรม มีผลทำให้ความเห็นของพระสงฆ์ที่มีต่อประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในอำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕^{๑๓๘}

^{๑๓๗} พระครูปลัดเจริญ สุวีโร, “ประสิทธิภาพการบริหารจัดการของพระสังฆาธิการด้านการศึกษาสงเคราะห์ในจังหวัดสมุทรสงคราม”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๑๓๘} พระครูวินัยธรสมชาย สุวิชาโน, “ประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในอำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษาวิจัยเรื่อง “ประสิทธิผลการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี” มีข้อเสนอแนะ ดังนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

(๑) คณะสงฆ์ควรอบรมทักษะด้านเทคนิคการสอนที่ให้แก่ครูสอน เพื่อนำมาใช้ในการเรียนการสอนให้สามารถกระตุ้นและสร้างความสนใจแก่ผู้เรียน

(๒) ควรจัดการเรียนการสอนโดยเน้นวิเคราะห์เพื่อประโยชน์ในการนำไปประยุกต์ใช้จริง

(๓) ควรจัดเวลาที่ใช้ในการเรียนการสอนเพิ่มขึ้น โดยอาจจัดสอนแก่ภิกษุผู้อุปสมบทเข้ามาแล้วในทันที โดยไม่ต้องรอให้ถึงช่วงเข้าพรรษา

(๔) ควรกำหนดคู่มือการสอนของครูผู้สอนและแบบเรียนของผู้เรียนให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

ด้านครูสอนพระปริยัติธรรม

๑) ควรจัดให้ครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมทำหน้าที่สอนเต็มตามตารางเวลา

๒) ควรรณรงค์ให้ครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมงดเว้นหรือเลิกสูบบุหรี่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสถานที่ทำการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม ทั้งในและนอกห้องเรียน

ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน

(๑) สร้างแรงจูงใจในการเรียนพระปริยัติธรรม หรือออกเป็นกฎ ระเบียบ ข้อบังคับ เพื่อบังคับให้ผู้อุปสมบทต้องเรียน-สอบพระปริยัติธรรมอย่างน้อยในระดับนักธรรมชั้นตรี รวมถึงมีมาตรการลงโทษแก่ผู้ที่ประพฤติฝ่าฝืนอย่างจริงจัง

(๒) เจ้าอาวาสในแต่ละสำนักเรียนควรจัดรางวัลเพื่อเป็นกำลังใจแก่ผู้สอบธรรมสนามหลวงได้ เพื่อเป็นการกระตุ้นความสนใจแก่ผู้เรียนด้วย

ด้านสื่อการเรียนการสอน

(๑) ควรจัดสรรงบประมาณสำหรับจัดซื้อ จัดหา จัดสร้าง อุปกรณ์ และสื่อการเรียนการสอน โดยเปิดโอกาสให้พุทธศาสนิกชนมีส่วนร่วมในการบริจาคทรัพย์ เพื่อนำมาตั้งเป็นกองทุนเพื่อการศึกษาของพระภิกษุสามเณรประจำสำนักศาสนศึกษา

(๒) ควรเลือกใช้สื่อการสอนให้เหมาะสมกับสภาพของห้องเรียน

ด้านอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม

(๑) ควรจัดสถานที่ที่ใช้จัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมเป็นเอกเทศจากเสนาสนะอื่น

(๒) ควรจัดเครื่องปรับอากาศหรือเครื่องระบายความร้อนในห้องเรียน หรืออาจปลูกต้นไม้เพื่อบังแสงแดดที่ส่องมายังห้องเรียนในช่วงเวลาบ่าย

(๓) ควรเปลี่ยนสถานที่เรียนบ้าง ในโอกาสที่สมควร เพื่อผ่อนคลายความตึงเครียดแก่ผู้เรียน

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป

(๑) ในการวิจัยครั้งต่อไป ควรศึกษาในด้านใดด้านหนึ่งโดยเฉพาะ เช่น ด้านสื่อการเรียนการสอน เพื่อจักได้นำข้อมูลเชิงลึกไปพัฒนาสื่อการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมให้มีคุณภาพยิ่งขึ้น

(๒) ในการวิจัยครั้งต่อไป ควรศึกษาเทคนิคและกลยุทธ์ในการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม เพื่อจะได้ทราบเทคนิคและกลยุทธ์ที่ทำให้สามารถจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

(๓) ในการวิจัยครั้งต่อไป ควรศึกษาเกี่ยวกับประสิทธิผลการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี เพื่อจะได้ใช้เป็นฐานข้อมูลเพื่อการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมให้ครอบคลุมทั้งสองแผนก